

Me istusime sagedasti üheskoos,
kui noored olime, jumalatehämaraid.
Me tulime vihmavoogudes,
Me läksime tuulehoogudes,
säravas udus täis päikesestisteemid
me otsijad, troisijad katusekambriteid
kui olime noored.

Meil oli siis tuld küllalt, tuult küllalt
meil, katusekambritest tulijatel,
meil, elu urangutesse minejatel.
aateid, vaateid, ihasid, vihasid,
käärimisi, vaidlemisi, nägemisi, tegemisi
nende ärevate päevade sumeduses,
õhtute kumeduses –

ja suurtest sõnadest, suurtest sõnadest
ei olnud iial puudust.

„Vanad noored“

„Elu tuli“

Luuletus „Vanad noored“ oleks kui tagasivaade Noor-Eesti aegadesse, mil rühmituse vaimne juht elas ja tegutses koos teistega „ärevate päevade sumeduses“, täis aateid ja ihasid, viha ja käärimist.

Suitsu esikkogu „Elu tuli“ (1905) ongi läbi aegade eesti luule üks hoogsamaid ja optimistlikumaid raamatuid, milles kajastub sajandialguse ühiskondlik tõsumeeloolu, valitsevad nooruslik jõud, usk paremasse tulevikku ning valmidus selle eest võidelda. Luuletaja enesekindlust toetab ka isiklik, armastusest sündinud õnnetunne.

Keskse osa „Elu tulest“ moodustavad võitluslaulud, milles Suits esineb aatelite kuulutustega oma põlvkonna nimel. Ta kõneleb sageli just meie-isikus, paljude eest. Luuletuste pealkirjadki on iseloomulikud: „Noorte laul“, „Kevade laul“, „Noored sepad“, „Mehed“, „Lõpp ja algus“. Ilmekamaid võitluslaule on „Noorte laul“, mis pealkirja „Noor-Eesti“ all avas rühmituse esimese albumi.

*Las kasvame, me tõusev sugu,
ja ootame, mil tuleb tund,
kus nendele kes näevad und,
kõrd müristame kõrvu sõjaluga!*

Raamatule nime andnud luuletus „Elu tuli“ on teistest võitluslauludest mitmeplaanisem tänu mõtteavarele sümbolile. Tule kujundit kasutama võis Suitsu inspireerida Soome luuletaja Eino Leino oma luuletusega „Hümn tulele“. Leino mõju Suitsu esikkogule on üldisemaltki tuntav.

Tuli on võimas jõud, mis loob, võidab ja hävitab – lõpuks hukutab iseenastiski. Nii sünnib sageli suurte võitluste ja võitlatega. Kõige laiemalt võib Suitsu tulestümbolis näha viidet inimelu ajalikkusele – lootusrikkale algusele ning paratamatule lõpule.

*Elu tuli helgub kui sinituuru päikene,
ta tuli sügab kui pilvedest äikene:
võitlustes valkudes hämaramas ööski,
võitlustes mõistes, tulistab tööski –
ja kaduvkku siis kestab.*

*Elu tuli loidab ja sähvab ja lööb,
elu tuli inimeste südameid sööb.
Elu tuli põleb ja elu tuli kustub,
ja tule asegi viimati mustub –
jääb järele peotäis tuhka.*

*Me küll nii lohtusvad kevadised veed?
kes need oad ammunud mõõda teed?
Lõhuvadvald ihalduste tulised tanglad:
suured need otsevad muinasjuttu Kunglat –
kui kindel teetavad Toonela värvad.*

Päha on elu tule tuha ase.

Elu tuli punane põham on isel.

„Elu tuli“ 1905

Luuletus on nii mõttearenduselt kui värsivormilt selge ja järjekindla üleschitusega. Kolmes vierealises salmis ehk stroofis avaneb järk-järgult **vastanduste** kaudu luuletuse mõte. Viimane, kahealine stroof on kokkuvõtte ja ühldasi puänt.

Põhistroofid algavad optimistlikult, tule- ja nooruspiltidega, mis kahes esimeses salmis hõlmavad suurema osa tekstist. Alles mõlema stroofi viimases reas välgatab – otsekui juhuslikult – mõte kaduvusest. Elujaatuse ning põgusa eituse vastandlust toetab ka stroofide chitus: positiivse häälestusega on lõppriimilised, viimane värs on aga riimita ja teistest pausiga (mõttekriipsuga) eraldatud.

Kolmas stroof algab samuti jõulise tule kujundiga, ent peaaegu kohe sünnivad ebakõlad. Kõigepealt siis, kui lastakse aimata tule hävitavat poolt: „*Elu tuli inimeste südameid sööb.*” Edasi tuleb juba tuttava vastuolu kinnitus: põlev tuli kustub ja muutub tuhaks. Lagunemine ja kadu saab kolmandas stroofis ülekaalu ning kogu luuletus pingestub. Neli riimitud rida väljendavad siingi tulele omast inikumist ja muutumist, ent viimase reaga kõik nagu seisätkuks: on jäänud ainult peotäis tuhka!

Vüimane kaherealine stroof otsekui ühendab, isegi tühistab senised vastandid, pühitsedes nii hästi tuhka kui tuld. Seost toonitab ka lõppridu ühendav riim. Ent samas võimaldab luuletaja uuesti ja üllatava jõuga seda vastandust, kuulutades elamise – tule! – tingimusteta ülimaliks. Seda võimendust võibki pidada luuletuse puändiks.

Luuletus „Elu tuli” on Suitsu esikkogule omase viimistleitud värsivormiga. Rütm, lõppriim ja stroofikuju toetavad luuletuse olulisi hoiakuid. Suures osas just riimi kaasabil luuakse vastandused ja seosed. Suitsu riimikasutus on mitmekülgne: leidub nii ühe-, kahe- kui kolmesilbilisi rüime, mistõttu värsid lõpevad kord sujuvamalt, kord järsemalt. Eriti ilmekalt kasutab Suits ühesilbilist, nn meesriimi, mis mõjub võitluslikult, löövalt ja mehisel. Veel silmatorkavamalt kui „Elu tules” toimib meesriim näiteks luuletuses „Mehed”.

Eespool toodud „Elu tuli” variant pärineb luulekogu esmatrükitist. Hiljem on Suits selles luuletuses mõned sõnad teistega asendanud. Suits on üldse oma luuletusi hilisemate trükkide ja koguteoste tarbeks parandanud ja muutnud ning tänapäeval on lugejatele tuntud peamiselt muudetud variandid.

Suitsu tuntumaid noorusluuletusi on „**Oma saar**”, millele hiljem löi Juhan Simm viisi. Luuletus põhineb ühel kirjanduse suurtest teemadest – rännakul, meresõidul, oma koha otsingul. Teekonda saadavad küsimused: kuhu minnakse, mida otsitakse, mille nimel elatakse? Sagedane on äratundmine, et otsitavani ei saagi jõuda. Suitsu luuletuses ühinevad elurõõm, igatsus, lootus, pettumus, nukrus, mõistmine. Kuigi tõdemus, et ideaal jääb saavutamata, võib tunduda pessimistlik, tõstab luuletuse meeleolukas lõpp esile otsinguteekonna enda ilu, elu elamisvärsuse.

*Ma saan merel – ja hõljuin
ja lained hõljuvad ka...*

„Elu tule” armastuslühürika on niisama elujulge nagu võitluslauludki. „Noor armastus”, „Nooruse unenägu”, „Nooruse aeg”, „Kevadel” ja „Aeg juua joobnuks armastusest” väljendavad kahe inimese õnnelikku vastastikust armastust. Sajandivahetuse eesti armastuslauludest erinevad Suitsu armastusluuletused oma suurema meelisisuse poolest, julguse poolest nautida elu pakutud armuõnne.

Mistarvis piinad, mistarvis paast?

Näe, kõpsed viinamarjad ju.

Küül olen keelend end ammust ääst –

nüüd rõõmud suureks paisugul!

Aeg juua joobnuks on armastusest!

„Aeg juua joobnuks armastusest”

Noorestiilik kunstideaal leiab kõige selgema väljenduse Suitsu kogus „Tuulemaa” (1913). See sisaldab sümbolistlikku luulet, mis on vormitud esteetistliku hoolega.

Esikkoguga võrreldes torkab silma muutunud, süngetooniline maailmapilt. Seda kuulutab poeet juba avaluuletuses „Tuulehaud”: „*Ma laulan muutunud laulu / vaatepiiri varjutuste all.*” Varjutatud vaatepiir viitab ennekõike revolutsioonijärgsele ümmikutundele ühiskonnas, samuti luuletaja enda ebakindlusele tuleviku suhtes. Pettumused ja Eestist lahkimine said osaks ka Suitsu mõnele aatekaaslasel. „Tuulemaas” tulebki uuesti esile põlvkondlik hoiak: seekord on see aga lüüasaamise ja enneaegse vananemise tunne. Selles suhtes peab „Tuulemaa” otsekui dialoogi „Elu tulega”, vaidlustab ja kummutab esikkogu kõrged sihid, mis tagantjärele on osutunud näivseks.

Päevast veel valutab päi.

Uneks ka öö pole häi

kedamaal siin.

Kõõritud nooruse usk.

Südamel imelik tusk,

puinaja piin.

„Puinaja”

Inimese kaitsetust ja ebakindlust väljendavad ilmekalt „Tuulemaa” looduskujundid – tuulised lagendikud ja kõikuva pinnaga sood. Aastategadest valitsevad stügis ja

Tuulemaa”

Suitsu esikkogu „Elu tuli” on 1913. aastal ilmunud. Selle raamatu kaanepildil on kujutatud punast draakoni, mis süütab valge tähe. See sümboliseerib optimistlikkamaid vaamatusid.

letus, ennekõike Juhan Liivi isamaa-kujundit edasiarendav „Laul Eestist”, on eriti selgelt seotud kindla aja ja kohaga. Ent enamasti kannavad kõik „Tuulemaa” luuletused palju suuremat üldistust, viidates luuletaja nägemusele kogu inimkonda ähvardavast ummiktest ning inimese üksildusest maailmas. Kui erinevalt on kujutatud näiteks rändaja teekonda „Elu tule” „Oma saares” ja „Tuulemaa” „Sügise laulus”!

*Hall on taevas ja must on maa.
Sajab ja sajab lõpmata.*

*Udisse upuvad sihid kõik eel,
haige on süda ja väsinud meel.
[---]*

*Kuhu küll lõpeb rändaja tee?
Õo tuleb, pime ja pilkane.*

„Sügise laul”

Neljaosaline nimitsikkel „Tuulemaa” on luulekogus kesksel kohal. See on kirjutatud nõudlikus klassikalises luulevormis – tertsiinis. „Tuulemaa I” algab pildiga sügispäevast kusagil Eestis. Viljakoristus viib poeedi mõtte tema oma loomingu põllule, mis on kannatanud isäranis külmade ja muutlike ilmade käes – see on tuulisem, veelgi enam „tuulemaa” kui põllumehe maailm. Sealt jätkab juba tsikli järgmine, luulekogu põhioiakuid kandev „Tuulemaa II”.

*Maa tuuline mull' harida on antud,
ei teinud seda luule viinamäeks;
mu vaimustused liivasse on kantud.*

*Kes Alpe kerset soid neid enam näeks,
kesk lausku, varjamatuid legendikke?
Neid noorena kõr'd nägn. Valjults väeks*

*risttuuled olnud. Ilmu imelikke
nad loonud, kuid siis heilikud need jõud
ka toonud tusapäevi varsti pikke.*

*Kus käinud alles kevadised kõud,
käte uudsemullast töötand ohinat loikud,
säl sügisviru löönud noored tõud.*

*Ma olen kuulnud Volbri tuulte hoiikut,
ja poris näinud vabaduse vaodi;
ma olen tundnud võimetuse võikust.*

Mu ohorisuitsu maha vaatand saod

Järk-järgult, luuletsikli käigus, kujuneb Tuulemaast mitmeplaaniline ja avar sümbol. Tuulemaana võib mõista Suitsu enda luulepõldu, Eesti kirjandusmaastikku, geograafilist ja ajaloolist Eestimaad – ja kindlasti midagi veel avaramat, üldimililikt. Olgu olupaik või vaimusfäär – sümbolistlik

Uut kevadet, uut ärkamisaega oodates on inimesel võimalik süveneda rohkem iseendasse ning vaimsetesse väärtustesse, eemalduda argielu saginast – nii nagu talvel sulgub endasse loodus. „Tuulemaa” tsükli III ja IV osa osutavad, et Tuulemaa on ka vaimne pelgupaik, maailm eneses. Seega ei ole Suitsu eluhoiak päris lõpuni pessimistlik.

Tuulemaa-kujund on eesti kirjandust tugevasti mõjutanud. Kuigi seda sõna on varem kasutanud 19. sajandi ärkamisaja luuletaja Friedrich Kuhlbars, andis just Suits oma Tuulemaaga 20. sajandi eesti luulele ühe kandva sümboli. Suitsust alates on tuulesümbolikal olnud eriline koht näiteks Henrik Visnapuu, Betti Alveri ja Debora Vaarandi loomingus.

Tuulemaa-kujund esineb Suitsu kogus ka väljaspool selle-nimelist tsükli: avaluuletuses „Tuulehaud” ning raamatu ühes omapärasemas luuletuses „Värisevate haabade all”. See on kirjutatud vabavärsis, mis mõjub õhulise ja haprana ning sobib hästi kokku põhikujundiga – haabade värinaga –, sellest hargnevate peente mõtte- ja meeleoluseostega. Kokku saavad õhtutuules värisevad haavad ja üksik jalutaja.

*Hing hapras kehas, puuditatud Tuulemaa kaugustest,
omataolisele olevusele end tahaks teatada.*

Olge tervitatud, haavad, mu vennad, mu õed!

*Ma kõnnin värisevate haabade all,
tumm, tõsine, maapagulase sammudega.*

Mind võtke oma värisemisse, haavad!

„Värisevate haabade all” on nukra häälestusega luuletus, kuid selles nagu „Tuulemaaski” ei jää kõlama ainult pessimism. Luuletaja tajub midagi vahepeal ununenut ja kaunist, mida on põhjust kahetseda, ent samas on too meenutus või elamushetk hingeliselt puhastav ja väärtuslik. Selletaolist meeleolu kannab mõni teinegi „Tuulemaa” kogu luuletus, näiteks „Ühele lapsele” või „Kerkokell”.

„Kõik on kokku unenägu”

Luulekogu „Kõik on kokku unenägu” (1922) on omamoodi ajakroonika või poeetiline päevik, mis hõlmab pikka ja sündmusterohket ajavahemikku ning on häälestuselt ja

Esimese maailmasõja aegset loomingut esindab tsükkel „Maailma vari”. Luuletus „**Sapine kuu**” annab edasi ängsivat ja halvaendelist meeleolu. Luuletuses pole otseselt juttu sõjast, kuid sellele viitab rahvalaulurütmilises refräänis esiletulev hävingumotiiv: „*Kinni löödud elu ukseid, / sõitvad, sõitvad surma süksed.*” Ebatavalist värvi kuuga ning koera ulgumisega talveõine maastik on kujundatud sümbolismi põhimõtete vaimus. Rõhutatud õudus ja viirastusliiklus viitab aga uutele, ekspressionistlikele joontele Suitsu loomingu.

Osa sõjaluuletusi on veelgi uudsema vormiga: katkendlikud mõttesosed, vabamad rütmid, harjumatu keelekasutus, kus argikõne on ühendatud võõr- ja uudissõnadega. Eriti ilmekas on selles suhtes lüüriline poeem „Koduretk” (esialgse pealkirjaga „Koduhõllaus”).

Niisugune, mõnikord isegi ebaluuliseks või inetuna tunduv väljenduslaad vastab Suitsu hoiakule sõja suhtes. Luuletaja ei näe kangelaslikkust, vaid sandistatud ja segadusse aetud inimesi, nagu osutavad luuletused „Kelle eest?”, „Maakaitsevälane”, „Tra-ta-ta”, „Hämariklased”.

*Kaaberdades tuttaa vana,
kõitsevälane, emmää,
teretades naljakana
mütsi üände tõukab käe.*
„Kas veel tummed?”
„Tere, tere!”
„Kroonumees nüüd.”
„Sina kah!”
„Õppusele kisti kere,
saatsid üle maa ja mere.”

„Koolmeistridki kodust?”
„Jah.
Jumalaga töö ja pere,
et kirmarsis sõvki laseks,
õpiks sõjakangelaseks,
mürtsuks paigalmarsis maa,
r a s j a d v a a, r a s j a d v a a!”
„Maakaitsevälane”

Tsükkel „Rängast ringist” kajastab 1917. aasta revolutsiooni ning iseseisva Eesti algusaega. Suurtele ajaloolistele muutustele reageerib luuletaja tundlikult ja ausalt, jäädvustades nii poolehoidu kui kahtlusi. Nii on proosaluuletus „Pööripäevad” täidetud revolutsioonivaimustusest, „Vabaduse tuljak” seab aga lossiparketi tantsu trampiva rahvahulga ironilisse valgusse. Luuletuses „Tõsta lipp!” tervitab Suits Eesti iseseisvust, ent „Lippude vahetusel” on täidetud kahtlusest, kas uus omariiklus on ikka celnenud võimudest

*Lippude me,
lippude me, lippude me vahetust
õnnitud mütu,
õnnitud mütu nurjakäiku tahetust.
Nanninuhua,
põlvkõhva punalipust jooobunud –
Eest Lätovskis
punalipp meist isegi ju loobunud.
Oh seda
revolutsiooni pilvist praheutatust,
kõnnikoontu,
võitluseks aemele pahvatust!
Mütaradse,
mütaradse punase nad tippu maa –
õnnimütsi,
õnnimütsidest laulnud lippu ma.*

*Mananud
painaia alt enesemääramist,
läbi lipu,
Painaja all
inimene hüüdnud nagu: lunasta!
Emmää uut ju
Inimese
moonutis see tunginud tee algesse –
hant sööb oma,
hant sööb usku sinimustjavalgesse.
Kiskja kütse,
kirju kütse murrab kui hant tunane –
rapetest neist,
rapetest neist hunditee on punane.*

Luuletuse algne, 1922. aastal ilmunud variant, mis siinkohal esitatud, on hilisemast ja üldtuntust natuke pikem ning keskne kujund selles selgemini lahti kirjutatud. Luuletus lähtub omapärasel viisil ajalooajast ja müüdist, esitab nähtu nii ajaloolise kui müütilise aja vaatepunktist. Kõigepealt nimetatakse üksteisele järgnenud Eesti ajaloo sündmusi. Need näitavad aja kulgemist ühes suunas – edasi. Siis tuleb aga müüdigiga seonduv (liba)hundi-kujund, muudab ja „kõverdab” seda ajalooajast, osutades, et pigem on tegemist nähtustega **kordumisega**, liikumisega mööda suletud ringi. Taoline ring iseloomustab just müüdiomast aega. Tunase hundi asemele astub uus „inimese moonutis”, jälle algab punane „hunditee”. Öilsad ideaalid määrduvad, kui tegelikuks saavad, ebaõiglus käib kaasas iga poliitilise korraga. Lähedast mõtet väljendab luuletus „Rängast ringist”.

Suitsu kriitiline pilk iseseisvunud Eestile avaldub veel näiteks luuletustes „Iseseisev kevadõhtu”, „Aja laulik” ning „**Vana Tühi**”. Viimane on tõsiseluse pihta suunatud satiriline, lopsaka rahvapärase stiiliga proosaluuletus. Oma ajakriitilisuses ei olnud Suits erandlik: 1920. aastate alguse ajalulele ning rühmitusele Tarapita, kuhu Suitski kuulus, oli niisugune suhtumine küllaltki iseloomulik.

„Kõik on kokku unenägu” näitab Suitsu luulelaadi muutumist **modernistlikumaks**, järsemaks, ebakõlalise-maks, raskepärasmaks ning keeleliselt argisemaks, võib öelda isegi madalastiilisemaks. Sageli kohtame **ironiat**.

kirjaniku Calderón de la Barca tuntud draamast „Elu on unenägu”. Olulisteks võtmetekstideks on raamatu proosa- vormiline sissejuhatus ning nimiluuletus, pikem filosoofiline mõtisklus „**Kõik on kokku unenägu**”. Viimane teeb kokkuvõtte ideaali ja reaalsuse, kujutluse ja tegelikkuse suhtest – sellest, mis läbib kogu tsükli „Rängast ringist”. Luuletaja tõstab pilgu kõrguste poole, et otsida näilisuse tagant tõe ning vaadata sügavamale iseendasse. Kuid sellesse eemal- või omaetteolekusse ei tohi unuda: kui vaja, peab tegutsema ja võitlema.

*Teie poole, kõrged ilmad,
tõstan silmad
ülendades vaimu siit.
Hing kui kõrgest laotusest,
paotusest
osiks igasuste hiit.*

*Ent kui puhang vastaks jääme:
Arupäine,
virgu unistusest sest!
Vastu Kurja õelat tegu
ühinegu
kõik, kes õiged südamest!*

„Kõik on kokku unenägu”

FAKTE JA VÄITEID

Gustav Suits on 20. sajandi eesti luule „peatee”, kesksete traditsioonide alusepanija.

Gustav Suitsu tähtsamad luulekogud on „Elu tuli” (1905), „Tuulemaa” (1913) ja „Kõik on kokku unenägu” (1922).

Gustav Suits kujundas eesti enesetunnustliku mõtteüürika.

Suitsu Tuulemaa-kujund on mõjutanud eesti kirjandust.

Suitsu tuntuimad luuletused on „Oma saar” ja „Kerkokell”.

Aastail 1944–1956 elas Suits Rootsis.

ERNEST ENNO

*Meil igavikud ees ja igavikud taga,
kui siia jõudsime, eks edasi ka veel.
Sa vaata, kõik, mis ümber, neist ei ükski maga,
nad kõik on omal astmel, kõik on omal teel.*

*Kõik on üks südamline sisustuse lugu
ja hingest hinge kostab julgustuse jutt:
vend muld, vend kivi, lill, lind, loom, me ühte sugu,
meid kõiki kasvatand, veel kasvatamas nutt.*

„Meil kõigil ühine on pulmapidu ees”

Enno on sümbolistlik luuletaja, kelle loomingus on kõla- line külg, muusikaalsus tähtsam kui värsside silmale nähtav korrastatus või eriline kuju. Enno poeetiline maailm paelub omapärase muinasjutulise ja usulise elamusliikkusega.

Enno luule usundiiline maailmapilt on saanud mõjutusi Ida (Hiina ja India) religioonidest, kuid kannab endas ka Euroopa kultuurivaateid ning eesti rahvapärimslikke uskumusi. Enno jaoks on võrdselt elavad ja väärtuslikud kõik looduse osad – „*vend muld, vend kivi, lill, lind, loom*”. Igati on „*omal astmel*”, sünnib järgmistes etudes uuea ja ligub ümbersündide kaudu täiuse poole. Need osad, kallukesed, mille hulka kuulub ka inimene, moodustasid

Nõnda on mõistetav kodu kui sümboli ja **kojuigatus** teema kordumine Enno lüürikas, näiteks luuletustes „Kojuigatus”, „Igatseja kodu”, „Õhtu kodutalus”, „Püha-päeva hommik kodus”, „Kodu imelisem töö”. Mitterahendusliku kujundina on kodul aga mitte üksnes usundiline ja filosoofiline, vaid ka realistlik ja luuletaja jaoks autobiograafiline tähendus. See on Enno enda armastatud ja kaotatud vanematekodu Soosaarel.

Tähtsaks sümboliks on Ennol ka **tee** – elutee, liikumist ja rändamist märgistav kujund, mille tähendus asetab ta samasse ritta Suitsu-Ridala merega (ja meresõiduga). Enno tee on väliselt igapäevasem, üksluisem, romantikavaesem. Luuletus „Rändaja õhtulaul” algab reaga: „*Ma kõnnin hallil lõpmata teel...*”, „*Kojuigatuses*” kõneleb Enno pikast ja tõlmusest teest („*Ja sääl, kus tee nii pikk ja tõlmune...*”). Just epi-teet **hall** kuulub Ennol maise elu piiratus- ja ahistustunde juurde, vastandub päikesele, taevale, valgetele lilledele. Luuletuses „Hall laul” tunneb luuletaja end puuri vangistatud laululinnuna, kelle laulgi on „*uutav, hall*”. Kuid isegi seda halli teed ja laulu võib armastada, kui mõista ja leppida, et see on ainus, mis inimesele tema ajalikus olemises on antud. „**Rändaja õhtulaulus**”, mis on nii eluvaate kui kujundlikkuse seisukohalt Enno ilmekamaid luuletusi, avanevad halli argielu kaunid ja üllatavad küljed.

Ma kõnnin hallil lõpmata teel

kesk nurmi täis valmivat vilja,
ma kõnnin ja kõnnin otsata teel,
ju lapsena teesid armastas meel –
teed laulavad õhtu hilja.

Need teed, kus on nad nii kõvad kui keed,

need otsata keetsuvad joned, –
ma kõnnin ja kõnnin, teed kõvad kui keed,
nii hallid ja tõrnused kõik need teed,
need rändaja eluhooned.

Ju lapsena teesid armastas meel,

ju lapsena keulda tee juttu –
ju lapsena kõndi armastas meel,
oma laulu nii laulda hallil teel,
kui polekski ilmas ruttu.

Enno puhul on tegemist spontaansetundeluulega, elamusväljendusega, milles seltoem mõttelane tulak oisub...

Kõnni teed
Enno kirjandus

Oma religioossuse ja avameelse tundelisusega erineb Enno väga oluliselt Gustav Suitsu teravamõistuslikust ning skeptilisest luuletajaisiksusest. Ent Enno üksindusse määratud inimeses, tähelepanus looduse vastu ning igatsuses kaotatud kodu – kindlustundel – järele on midagi niisugust, mis sarnaneb inimese ja maailma vahekorraga Suitsu „Tuulemaas”.

Enno on meie tuntumaid lasteluuletajaid. Tema **lasteluule** on muu loominguga võrreldes konkreetsem, lihtsam, mängulisem ja sooja huumoriga varjundatud. Enno kirjutab meeldejäädvalt laste tegevusest ja mängudest, mis on seotud kodu ja tööga: luuletused „Juss oli väike peremees”, „Heinaaeg on ikka nii”, „Patsu, patsu kooki” jt. Enno luuletajaisiksuse omapära avaldub lastelauludeski. Mõnes veidi suurematele lastele mõeldud luuletuses, nagu „**Hilissuvi**”, esinevad Enno luulele üldomased sümbolkujundid.

Sõit-sõit-sõit läbi salu, Nutulill lööb kõrval takki,
kuller-kupp läeb palja jalus, ilmas kõik läeb viimaks katki,
vaatub kask ja vaatab haab: kulum maiseist aimest kingi,
kuidas see küll koju saab! kuldset igatseb sin hing.

Enno luule on vormiliselt lihtsam kui Suitsul ja Ridalal. Kirjaniku lemmikuks on küllaltki vähenõudlike lõppriimidega tavaline neljarcaline stroof – **katraän**. Ka Enno sõnavalik ei hiilga uudsusega, sõnade seostamine võib tunduda juhuslik, kuid paljuskki tuleneb see tema luulelaadist, mis on laululine, meloodiline – eriti tähtsad on kõlakordused ning häälikuvõtted. Enno luuletusi on palju viisistatud.

LISALUGEMIST

Rein Põder. Kahekesi maailmas.
Tallinn: Eesti Raamat, 1982

Elin Toona. Rõõm teeb taeva taga tuld: Ernst Enno. Tartu: Ilmamaa, 2000

Enno lasteluulest on ilmunud kogu „Üks rohiturts iäksi kondlma”.

Ühel või teisel viisil on Enno luule mõjutanud mitut

omapäraselt eesti luuletajat, näiteks Henrik Visnapuud, Uku

VILLEM RIDALA

(1885–1942)

Midagi helendab, helgib ja tuikab
kaugele kinkude takka,
kaugete metsade takka
midagi kutsub ja hüüab ja huikab.

Taevas säitendab, särab ja selgub
õilmetes, aasade kohal
õitsval, lõhnaval luhal

tundmatut puhmastes huljub ja pelgub
„Kevade tunne“

Villem Ridala on omapärane looduslüürik, kes oma isikut tagaplaanil hoides on siiski tähelepanelik vaateleja. Palju tugevamini kui Suitsul või Ennol kujundavad Ridala luulet **impressionismile** omased jooned.

Ridala uudne ja isikupärane laad tuleb ilmsiks juba tema kõige varasemates luuletustes, mis on meeleolult elavamad ja ilmekamad kui tema hilisem looming. Noor-Eesti I albumis (1905) ilmus klassikaks saanud „**Talvine õhtu**“: lakooniline, valitud sõnastuses, ilmeka, avatusele osutava graafilise kujundusega loodusluuletus.

Üle hämaru, varjudest tume,
õrna ja sinava lume
heidab veerev, kustuv päike
punava läike.

Üle ääretu, lumise välja,
nü tähtja ja palja,
viib üksik tee

Mööda lõpmata teed
tähevad reed

kuu kahvatul kumal,
eha punal,

kaugelt

Ridala lüürikas on keskne koht **rannaloodusel**. Seda on edasi antud näiliselt objektiivselt, mina-isikut ei rõhutata. Kuid looduspiltide meeleolu annab selgelt märku lähedalviibivast inimesest. „Kevade tunne“ haarab oma rahutu elusega, „Luitel“ sisendab valushella kauguseigatsust, „Sügistalvisel ööl“ üksilduse kurbust. Ridala luules on tähtis osa varjunditel. Üks tema meelispilte on päeva üleminek õhtuks ja ööks, ehahäämarus. Seda leiame lisaks „Talvisele õhtule“ näiteks luuletustes „Rahus“ ja „Kadarikus“.

Kuid Ridala luuletused ei ole ainult impressionistlikud meeleolupildid, vaid annavad edasi ka avarat kõiksustunnet, märgistavad sümbolistliku „teise maailma“ olemasolu. Sellele viitab maastike avatus, vaade kaugusse, mis esineb nii „Talvises õhtus“, „Kevadetundes“ kui ka luuletuses „Rahus“. Viimases on kasutatud erilisel meeleolukat võrdlust ning palju ja mitmeladseid epiteete:

Vabana vaevast,
kui kevade lind,
kesk ääretut merd ja ääretut taevast,
aavar ja kaugemeelne on rind.

Valedes varjude eel,
tasa, nii tasa veel kohavad õhtused vood
laial ja lagedal leel.

Mahedal helmal rauguvad hääbuavad vood
videval, vahusel veel.

Vabana vaevast,
kui kevade lind,
kesk ääretut merd ja ääretut taevast,
aavar ja kaugemeelne on rind.

Tüis imelist, ilusat iha,
kesk kullalist, valvakat eha,
ida pool särama, helkjas sinises taevas, rõusevad, vähed,
üksikud tähed.

Ridala luule väljendab üksik inimese suhet maailmaga – inimese üksiolekut, eraldatustunnet ja soovi seda ületada. Nõnda on sel kokkupuutepunkte eriti Suitsu, aga ka Enno luurikaga, näiteks luuletustega „Värisevate haabade all“ ja „Kõnjugaatus“. Ridala inimene kuulub oma aega, uue, 20. sajandi käristunud ja tuulisesse maailma. Ta tajub oma piiratust, igatsusi, lootusi ning jõuab aeg-ajalt ka sISEmise

PROOSA

Proosa üldilme

Ennevalitud naturalismust mitte ära salgama, temast endid lahti ütlema. Selle juurde lisandub veel romantismuse – sagedaste pisarateni magusa sentimentaalsusega segatud – tõmmata. Nad püüavad nendest üksikutest vooludest midagi uut kokku teha. Naturalismusel võtavad nad tema reaallima tundmise ja tõsiduse, romantismust tema kõrgele püüdvale paleusise hinge kõige tema soojusega, hellusega ja rõõmsavõitu valudega. Ühest ja sellest samast kirjatööst võib sagedaste kõige muste ja kõige kõrgemal ja avaldavalt oma vastuoluga lugeja peale mõnikord imelist mõju.

A. H. Tammsaare „Meie „noortest“ kirjanduses“ (1907)

Villem Grünthal-Ridala (1885–1985) suvilas Muhumääl 16. VII 1910. Paremalt Karl Eduard Saar

Omaette tähelepanu pälvib Ridala uuenduslik keelekasutus, ta oli Noor-Eesti keeleuudenduse tähtsamaid teostajaid. Ilmekuse ja varjunditäpsuse saavutamiseks küllastas Ridala oma luuletusi haruldaste ja senitundmata sõnadega. Ta võttis abiks murdesõnu, laene soome keelest, mõnikord tuuletas ise uusi sõnu. Aino Kallas nimetab Ridalat logofiiliks, nähtuseks „sellest, et sõnade kogumine võib muutuda kireks nagu ükskõik mis muu kollektsioneerimine tahes. Ta kirjab sõnu, mida imelikumaid, mida haruldasemaid, seda parem, nagu teised kirjavad vanu raamatuid, vanu rahu või medaljone.“ Tema esimesed luulekogud olid varustatud isegi sõnaseletustega.

Tänapäeval ei ole eestlasele enam võõrad sõnad *mulje*, *võigas*, *võluma*, *ihav*, *hääbuma* või *ulgumeri*, mis just Ridala loomingu kaudu on kirjakeelde jõudnud. Küll on aga tundmatuks jäänud taolised Ridala kasutatud sõnad nagu *muredlane* 'sipelgas', *muhetama* 'rohetama', *õlendama* 'siru-

Sajandivahetusel eesti kirjanduses valitsenud realism mõju- tas ka 20. sajandi alguse noori kirjanikke. Realistlike, peamiselt külaelu kajastavate juttudega astusid kirjandusse Friedebert Tuglas (novellid „Hunt“, „Hingemaa“), A. H. Tammsaare, Oskar Luts, Jaan Oks ja teised. Uusromantiline proosa kujunes välja 20. sajandi esimese kümnendi lõpuks. Võrreldes luulega polnud see esialgu nii selgelt sümbolismist mõjutatud, pigem impressionismist; samuti oli uusromantilise kujutuslaadiga ühendatud realistlikke, isegi naturalistlikke jooni. Näiteks Tuglase novelli „Toome helbed“ (1908) ja A. H. Tammsaare üliõpilasnovelli „Noored hinged“ (1909) on kujundanud realismi ja uusromantismi ühendav psühholoogiline impressionism, mis annab edasi tegelaste tunde- ja meeleoluvarjuendeid. Jaan Oksa detailirikas ja samas üldistav külalukujutus on aga omamoodi ühendus naturalismist ja sümbolismist.

20. sajandi teisel kümnendil saavutas eesti uusromantiline proosa küpsuse, valdavalt küll juba sümbolistlikus laadis. Esimese maailmasõja ajal jõudis kõrgpunkt Tuglase

FAKTE JA VAITE

Villem Ridala on oma aja looduslühirik, tema tuntuim luuletused on „Kevade kuu“ ja „Talvine õhtu“.

Ridala on eesti luuletaja, kes on teinud palju vaatele ja meeleolule kirjanduses.

Ridala oli Noor-Eesti kirjanduse tähtsamaid teostajaid.

LISALUGEMIST

Mart Mäger, Villem Grünthal-Ridala uuenduslooming, 1985, nr 5